

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMPARATIVNU KNJIŽEVNOST

DIPLOMSKI RAD

Efekt outsajdera

- **Od arhetipa u književnosti do modernih primjera u sportu -**

Student: Marko Mandić

Mentor: prof. dr. sc. Dean Duda

Studij: Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij komparativne književnosti

Akadska godina: 2017/2018.

Zagreb, 2018.

Sažetak:

Cilj ovog rada je analizirati nedovoljno poznati, ali ipak sveprisutan fenomen efekta autsajdera, prvi puta predstavljen u teorijama socijalne psihologije. Kako bi se u tome uspjelo, dekonstruirao se sam pojam autsajder, koji pretežno označava izgubljenog, ali ne još pobijedenog pojedinca. S time u vidu, uvedeni su primjerci egzistencijalnih autsajdera, iz perspektive uvaženog germanista Hansa Mayera, koji je tako ukazao na pojedince koji urođenim karakteristikama vrše društveni prijestup, ali ipak prosperiraju. Mayer upravo kroz književnost, religiju i mitologiju predstavlja arhetipske autsajdere, koji unatoč herojskim podvizima u građanskom prosvjetiteljstvu moraju prihvatiti sporedan status. Tek teorije Jamesa W. Earla i Marthe Nussbaum, kao svojevrsne temeljne pretpostavke efekta autsajdera, ukazuju da podređen status autsajdera nije posve bezizlazan, jer u odnosu s publikom, kroz identifikaciju i samilost, čak i junaci grčkih tragedija mogu dovesti do katarze. Na tome tragu, kroz istraživanja socijalne psihologije, definiran je ovaj specifični fenomen zasnovan na afektivnosti, koji je s dozom suosjećajnosti „namijenjen“ prosječnom promatraču, pa teško dopire do objektivne i ravnodušne publike. Ova istraživanja su naposljetku dokazala kako je efekt autsajdera sveprisutan u društvu i djeluje prema određenim kulturnim obrascima, pa iako ima poneka ograničenja u doticaju s osobnim interesima pojedinca, u suštini se bazira na identifikaciji publike sa slabijim entitetom, dojmu zaslužnosti njegove pobjede i želji za padom favorita. Tako je dokazano kako efekt autsajdera najviše dolazi do izražaja u kontekstu sporta, jer ondje autsajderi konstantno mijenjaju igru kao takvu, inspiriraju publiku i iznenađuju daleko snažnije protivnike. Naposljetku, efekt autsajdera je sveprisutan i u modernoj kinematografiji, odnosno u sportskim filmovima, gdje se taj fenomen hipostazira u herojskim pričama koje prikazuju tolerantnije društvo.

Ključne riječi: autsajder, efekt autsajdera, socijalna psihologija, književnost, samilost, identifikacija, sport

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Tko je autsajder?	5
2.1. Arhetipski austajderi Hansa Mayera	6
2.2. Početak efekta autsajdera – identifikacija s tragičnim junacima	9
3. Što je efekt autsajdera?	12
3.1. Zašto publika želi autsajderovu pobjedu?	13
3.2. Istraživanja o dopadljivosti autsajdera	15
3.3. Ograničenja efekta autsajdera	16
4. Kako autsajderi utječu na sport i sportska natjecanja?	18
4.1. Preokret egzistencijalnih autsajdera u sportu	19
4.2. Fenomen malih autsajderskih nogometnih klubova	20
4.3. Sportski autsajderi u kinematografiji	22
5. Zaključak	24
6. Literatura	26

1. Uvod

Neravnomjerni odnosi snaga, s jedne strane nadmoć, a s druge inferiornost, karakteriziraju brojne situacije u društvu, gdje ravnopravnost često ostaje samo nedostignuti ideal. Značajne razlike u mogućnostima i sposobnostima tako se mogu pronaći u svim zamislivim segmentima ljudskog postojanja i stvaranja - počevši od bioloških karakteristika i povijesnih dosega, politike i ekonomije, književnosti i mitologije, pa sve do popularne kulture i sportskih natjecanja. Prirodni poredak, pa i sam hranidbeni lanac, upućuju na neravnomjerne odnose snaga, iz čega proizlazi i jasna distinkcija između dominantnih i podređenih, odnosno favorita i autsajdera u složenom, pretežito nepravednom društvenom sustavu. Ovdje upravo status „izgubljenog“ autsajdera posebno intrigira, jer ukazuje na izdvojenika iz skupine, na entitet koji samostalno djeluje u borbi za pravdu i jednakost, konstantno pokušavajući izbjeći stigmatu slabijeg, gubitnika. Naime: „Neki od najizdržljivijih likova u povijesti, književnosti, mitologiji, religiji, kinematografiji i sportu su oni koji su uspjeli pobijediti unatoč obeshrabrujućim izgledima, a dano im je malo nade ili se od njih očekivalo potpuno razočaranje. Ovi likovi su iznimno dopadljivi, ponajviše zbog svoga statusa autsajdera.“¹

Stoga treba istaknuti važnu ulogu književnosti, koja je kroz povijest iznjedrila uistinu arhetipske primjerke autsajdera, dok je nepresušnim pričama o njihovim nedaćama i uspjesima pridonijela senzibilizaciji šire javnosti, u kontekstu prihvaćanja različitosti i razvitka osjećaja samilosti prema slabijima ili drugačijima. Naposljetku: „Neizmjeran se respekt ukazivao književnosti; vjerovalo joj se da može utemeljiti novu ljudsku zajednicu s one strane svih privilegija. Književnost je imala pridonijeti tomu da se razumno argumentacijom izopće emocionalne predrasude protiv ljudi drugih rasa i religija, običaja i ćudoređa.“²

Jednako tako je sport, odnosno jednostavno natjecanje i sportsko nadmetanje – fizički, psihički, taktički i intelektualni sukob vještina u kontroliranim uvjetima, od samih početaka dokazivao kako ne pobjeđuju uvijek snažniji i dominantniji, jer su vrlo često znatno slabiji natjecatelji znali pružiti iznenađujuće izvedbe, spretno zaslužujući pobjedu ili izvrsni plasman. Njih se smatra autsajderima, odnosno natjecateljima koji su unatoč svim izgledima i realnim mogućnostima nadvladali favorita, osvajajući pritom simpatije publike.

---

¹ Vandello, J.A.; Goldschmied, N.P.; Richards, D.A.R. 2007. „The Appeal of the Underdog“ u *Personality and Social Psychology Bulletin*. 33/12: 1603

² Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Auttajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 22

Upravo u tom pogledu prosječni čitatelji i gledatelji, publika u suštini, prilikom susreta s autsajderom, u književnosti ili sportu, više preferiraju njegovu nezavidnu poziciju, izravno mu pružajući emocionalnu i moralnu podršku u nepravедnoj borbi sa snažnijim silama i teškim životnim uvjetima. Taj fenomen, koji je postao posebno naglašen u današnjem, modernom i tolerantnijem društvu naziva se „efekt austajdera“, u engleskom jeziku poznatiji kao „*underdog effect*“, koji je proizašao iz znanstvenog područja socijalne psihologije početkom novog milenija. Efekt autsajdera najjednostavnije pojašnjava kakve osjećaje autsajderova situacija budi u publici i zašto je naposljetku njegov uspjeh percipiran kao pravedniji.

Stoga, kako bi se taj specifični fenomen što detaljnije analizirao, u nastavku će se podrobno opisati cjelokupna pozicija autsajdera, kao i njegova povijest u književnosti, grani umjetnosti u kojoj arhetipski primjerci autsajderstva, unatoč legendarnim herojskim podvizima, s vremenom gube ili dobivaju na važnosti. S time u vidu, uspostaviti će se i svojevrsni počeci efekta autsajdera preko identifikacije s tragičnim junacima, koji s već determiniranim nesretnim ishodom ipak bude nadu kod publike. Efekt autsajdera, kao takav, tada će se predstaviti kroz nekoliko istraživanja socijalne psihologije, dok će se, naposljetku, kroz moderne primjere u sportu prikazati važnost autsajdera za gledatelje, za sama natjecanja, pa i za kinematografiju.

2. Tko je autsajder?

Prije svega, treba naglasiti kako engleski koncept *underdog*, koji se u govoru često koristi tek kolokvijalno, nema jasnog ekvivalenta u hrvatskom jeziku, pa tako u grubom prijevodu može označavati pobijeđenog ili gubitnika, dok je u kontekstu nadmetanja ili obične pripadnosti slabijoj strani najjednostavnije koristiti pojam autsajder. Etimološki gledano, ovaj vrlo specifični koncept prvi se puta na engleskom govornom području pojavio u 19. stoljeću, kada su diljem svijeta bile popularne i legalne okrutne borbe pasa u kojima je slabiji i nesretniji pas (eng. *dog*) tijekom borbe gotovo uvijek završavao ispod (eng. *under*) onog snažnijeg, krvoločnijeg, dominantnijeg.³ *Underdog* od tada izravno označava nekoga u nepovoljnom, inferiornom položaju, odnosno nekoga od koga se očekuje neuspjeh, iako naposljetku ipak ne mora nužno doživjeti poraz. Stoga mu je, naspram pukog gubitnika, svrsishodnije pripisati prijevod autsajder, jer on u hrvatskom jeziku ima znatno širi opseg značenja i najbolje može dočarati sliku izgubljenog, ali ne još pobijeđenog pojedinca. Tako Hrvatski leksikon u kontekstu sporta jednostavno definira autsajdera kao natjecatelja koji se ne uklapa u favorite, dok u društvenom kontekstu upućuje na izdvojenika iz skupine, onoga koji djeluje samostalno – sporednu osobu.⁴

Iako je već stoljećima zastupljen u engleskom jeziku, zanimljivo je istaknuti i prvu službenu primjenu pojma *underdog*, koji se danas najčešće u medijskom prostoru koristi u kontekstu sporta, politike i ekonomije. Naime, zabilježeno je kako su u netipičnoj sudskoj parnici, održanoj 1935. godine u Pennsylvaniji u Sjedinjenim Američkim Državama, porotnici presudili u korist optuženika samo zato što su ga percipirali kao „*underdoga*“, kao slabiju stranku i izglednijeg gubitnika.⁵ Dakle, čak i od tuda se mogu detektirati prvi obrisi značajnijeg senzibiliteta modernog društva prema autsajderima, čija inferiorna pozicija u mnogima izaziva snažan osjećaj empatije, iz kojega slijedi i želja za zadovoljenjem pravde. Nadvladati nepravdu, tako postaje glavnim ciljem autsajdera, koji se usprkos svojim fizičkim, psihičkim i materijalnim predispozicijama nastoji izboriti za jednakost i pripadnost.

---

³ Goldschmied, N. 2005. „The underdog effect: Definition, limitations, and motivations. why do we support those at a competitive disadvantage?“ u *Graduate Theses and Dissertations*. University of South Florida

⁴ Definicija za pojam autsajdera preuzeta iz Hrvatskog leksikona – www.hrleksikon.info

⁵ Sudska parnica pod nazivom *Leonard protiv Houstona* održana je 13. veljače 1935. godine, a u njoj su se međusobno sporila dva građevinska poduzetnika. Podatak zapisan u Allegheny County Department of Court Records. Preuzeto iz članka Fuller, M. 2014. *The First Appearance of "Underdog" in a Legal Opinion*.

2.1. Arhetipski austajderi Hansa Mayera

Kompleksnost položaja autsajdera neminovno proizlazi iz korelacije s cjelokupnim društvom, što je posebno vidljivo i u književnosti, grani umjetnosti koja je čovječanstvu donijela neke od oglednih primjera autsajderstva. Upravo toj tematici najviše je pažnje posvetio Hans Mayer, renomirani njemački teoretičar književnosti i suvremeni germanist, u svom najpoznatijem djelu prigodnog naziva – *Autsajderi* (1975). Ondje su kroz raspravu o boljkama građanskog prosvjetiteljstva predstavljeni problemi cjelokupne europske povijesti od 18. do sredine 20. stoljeća, dok je apostrofirano kako su pri stvaranju racionalnog društva pravde i jednakosti zanemareni upravo autsajderi, odnosno manje jednake skupine koje moraju prihvatiti svoju sporednost i isključenost. Autsajdere u građanskom društvu Mayer je podijelio na tri skupine – žene, homoseksualce i Židove, nazivajući ih „monstrumima“ koji se zbog svojih fizičkih, psihičkih i etničkih predispozicija ne uklapaju u sliku većine. Navodeći brojne primjere književnih interpretacija povijesnih i mitoloških priča, upotpunjujući sve biografskim fragmentima iz života uvaženih književnika te deskripcijom urođenog antagonizma cijele jedne etničke skupine, Mayer dokazuje svoje argumente o arhetipskim autsajderima koji stoljećima „izgubljeno“ plutaju između književnosti i društvene zbilje. Zbog toga posebno do izražaja dolazi i njegova distinkcija između intencionalnih autsajdera, koji svjesno prekoračuju norme društva, i egzistencijalnih autsajdera, koji pukim postojanjem i urođenim karakteristikama vrše konstantni društveni prijestup, pa upravo među njih uklapa i proučavane skupine.⁶

Iako sve tri opsežne analize u knjizi *Autsajderi* djeluju plauzibilno, Hans Mayer je možda najsmjelije i najuvjerljivije predstavio upravo žene kao autsajdere, izravno ukazavši kako je patrijarhalno društvo stoljećima zanemarivalo neka njihova osnovna ljudska prava, dok su u književnosti najčešće bile prikazivane klišeizirano, minorno i skandalozno, gotovo uvijek skončavajući tragično. Mayer ukazuje: „U trostrukoj topici u kasnom se 19. i ranom 20. stoljeću prosvjetiteljstvo izjalovljuje pred ženskim autsajderima: kao permanentna reinterpretacija skandala Jeanne d'Arc; kao preobrazba Judite u građansku heroinu; kao transformacija Dalile u vampa, u femme fatale, u arhetip pogubnice.“⁷

---

⁶ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autsajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 10-14

⁷ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autsajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 33

Upravo su one autsajderice autsajderstva, čine manjinu manjine, jer skandalozno kontriraju normama, društveno nametnutim ulogama i pretpostavkama svoga spola, pa njihovi postupci bivaju osuđivani i prezentirani kao oprečni ponašanju „dobrih“ žena i svetica. Ivana Orleanska, žena u oklopu, tako je u 15. stoljeću spasila Francusku od napada Engleza i ostala u povijesti zapisana kao istinska junakinja, proročica u rukama Boga koja je brutalno skončala na lomači. Judita je, s druge strane, kao predstavnica Židova, prema Starom zavjetu zavela i odrubila glavu vojskovođi Holofernu, spašavajući tako svoj narod od propasti. Naposljetku, u poznatoj biblijskoj priči, zavodljiva Dalila je otkrila kako tajna Samsonove božanske moći leži u njegovoj kosi, te ga zbog osobne koristi oslabljenog predala Filistejcima.

Mayer prvo ukazuje na različite prikaze Ivane Orleanske, koja je kod najpoznatijih književnika poput George Bernard Shawa, Friedricha Schillera, Bertola Brechta i Vsevoloda Višnjevskog, posjedovala duh prosvjeda i um srca, bila koncipirana kao tragična junakinja između građanske zbilje i ljudskih mogućnosti, te predstavica naroda čak i u socijalističkom smislu – kao svojevrsna utopijska ideja koja ipak zaslužuje status svete. No, tek kod skandala Judite, uvaženi germanist dolazi do spornog karaktera spola, koji unatoč činjenici da jedna junakinja predstavlja početnu emancipaciju žena, kao i Židovskog naroda, ona biva okarakterizirana kao krvnica, žena s oružjem, neshvatljiva autsajderica. Naposljetku, Dalila označava dehumanizaciju žene, đavolju ženu koja privlači svojim intelektom i erotskim nabojem – poput muškarca iskorištavajući ponuđene prilike i djelujući u osobnu korist. Stoga, iako Ivana Orleanska, poput netipične svete inspirira brojne književnike, Mayer upravo Juditu i Dalilu vidi kao arhetipske primjere ženskih autsajdera, koje su svojevrsni pioniri, odnosno preteče snažnih, ali pretežito nesretnih ženskih likova, poput Hedde Gabler, Ane Karenjine, Lulu, Nore, Carmen, Emme Bowary i brojnih ostalih. Podsjeća i kako već nakon Francuske revolucije emancipacija žena prerasta u tabu, pa tijekom građanskog društva 19. stoljeća samostalna žena postaje svojevrsna karikatura. Naime: „Biblijski mitovi o Juditi i Holofernu i Davidu protiv Golijata posvjedočuju posve sličnu strukturu. Krotak slabić protiv jaka narodna i božjeg neprijatelja. Ali svi prikazi Davida s Golijatovom glavom otimaju ushit i odobravanje. Ništa slična kad se evocira Judita s Holofernovom glavom.“⁸

---

⁸ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autsaideri*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 31

Mayerove autsajderice autsajderstva tako zbilja upućuju na temeljne postavke *underdoga*, jer su egzistencijalno, zbog socijalnog određenja, kao i fizički, u odnosu snaga, tretirane kao izdvojenice i izgledniji gubitnici. No, ipak su prevladale nepovoljnu poziciju i drastičnim potezima se izborile za ravnopravnost, pa unatoč klišeiziranim prikazima u doba građanskog prosvjetiteljstva, danas nastavljaju biti simboli snažnih, emancipiranih žena. U tom smislu, ne smiju se izostaviti niti ostali poznati arhetipski autsajderi u kontekstu odnosa snaga. Stoga se uz Davida protiv Golijata, mogu uvrstiti i poneki povijesni primjeri: malobrojni Spartanci koji su iznenadili mnogobrojnu perzijsku vojsku te naposljetku skončali herojski, pa čak i obespravljani stanovnici iz doba Francuske revolucije, koji su svojom krvavom pobunom utjecali na izgradnju slobodnog svijeta u kojemu i danas živimo. Također, kao recentniji povijesni primjer s ovih prostora se može uzeti i Domovinski rat, odnosno krvava borba za hrvatski teritorij, kojega su malobrojni i oslabljeni vojnici obranili od daleko nadmoćnijeg agresora, potpomažući svojom žrtvom uspostavu nezavisne Republike Hrvatske.

2.2. Početak efekta autsajdera – identifikacija s tragičnim junacima

Iako Mayer u svojoj knjizi izražava sumnju da se emancipacija žena može provesti do kraja, unatoč boljki građanskog prosvjetiteljstva, Ivana Orleanska, Judita i Dalila s vremenom su ipak postale inspiracija mnogih umjetničkih djela, dok su njihova hrabrost, odlučnost i beskompromisnost kod velikog dijela publike počele izazivati poistovjećivanje i razumijevanje. Njih se tako može uistinu nazvati arhetipskim primjercima autsajderstva, ali kako bi se došlo do temeljne pretpostavke ovog rada, potrebno je dijagnosticirati i početke efekta autsajdera – jedinstvenog fenomena koji afektivno utječe na publiku, brišući granice objektivnosti.

Odličan primjer za to jest grčka tragedija, za koju i sam Hans Mayer ističe da djeluje „nadvremeno“, dok su njezini nesretni junaci gotovo uvijek „anomalni autsajderi“, čija sudbina često nije izravno uvjetovana njihovom krivnjom.⁹ S time u vidu, može se napraviti jasna distinkcija između tragičnih likova i junaka grčke komedije, koji su intencionalni autsajderi – namjerni osobenjaci i čudaci, razboriti u nerazboritosti. S druge strane: „Protagonisti tragedije, naprotiv, jesu oblici u zametku egzistencijalnog autsajderstva utoliko što uglavnom stoje pod božanskom kletvom, a da zapravo nisu željeli tragičnu i otuda nerješivu konstelaciju. Kletva Atrida nad Argom i Labdakida u Tebi; Ajaks koga su bogovi pogodili mahnišću ili bakantice koje je opčinio Dioniz, i gubavi Filoktet.“¹⁰

Mayer ovdje tako navodi i neke konkretne primjere tragičnih autsajdera u nepovoljnom odnosu s bogovima. No, što je s odnosom s publikom – kako autsajderstvo likova u grčkim tragedijama utječe na samog gledatelja ili čitatelja?

James W. Earl, američki teoretičar književnosti, ukazuje kako publika prema tragičnim junacima većinom ima izrazito jedinstven i utoliko privatan odnos, koji je sam po sebi pojedinačan i psihološki uvjetovan.¹¹ On takav odnos promatra kroz psihoanalitičku teoriju identifikacije, koja u kontekstu moralnih vrijednosti ukazuje na sućut i katarzu prouzročenu radnjom grčke tragedije. Naime, prema Earlu, bitne teme u tragediji su potisnute i neizrečene, pa ih gledatelj nesvjesno osjeća i razumije, iz čega proizlazi takav svojevrsno terapijski, katarzičan učinak.

---

⁹ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 10-11

¹⁰ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 11

¹¹ Earl, J. W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T: Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8 . Str. 47

Koncept terapijske identifikacije je stoga mnogo bliži tezama Aristotela, na kojega se poziva Earl, nego Platona, koji smatra da čitateljeva identifikacija s junakom uzrokuje ludilo, jer tko bi normalan suosjećao s prokletima - Edipom ili Hamletom?!¹²

Aristotel tako ukazuje: „Osjećaj koji snažno utječe na neke duše prisutan je u svima u raznolikoj mjeri: primjerice sažaljenje i strah, a tako i ekstaza. Neki ljudi posebice su podložni tom posljednjem i vidimo da se pod utjecajem vjerske glazbe i pjesama koje dušu izluđuju, oni smire kao da su ih medicinski liječili i pročistili.“¹³ Isto tako smatra da tragedija, kao i poezija, liječi ludilo, a iako u toj ekstremnoj teoriji pretpostavlja da je publika sama po sebi već psihički poremećena, kao i da je spomenuto pročišćenje potrebno nižim klasama kako bi se umirile, naposljetku se može zaključiti kako publika nije nužno neuravnotežena, nego je željna dobrih zapleta i kompleksnih junaka koji će ih nakratko izvesti van surove zbilje.

No: „Tragični junak biva uništen u tragediji, i to zbog onoga što Aristotel naziva *hamartia*, njegovom pogreškom - koja znatno komplicira našu identifikaciju s njim. Ako on predstavlja Ja – ideal, to je Ja – ideal pun krivnje; ako je on ispunjenje želja, te želje su barem djelomično želje za smrću.“¹⁴ Dakle, tragični junak kod publike budi osjećaj krivnje i neadekvatnosti, ali upravo njegova nesavršenost, moralna i fizička, dodatno utječe na procese identifikacije i suosjećanja, kao i na projekciju neostvarenih žudnji. Takva identifikacija nipošto nije objektivna i racionalna, ali ipak u sebi sadrži određeni odmak, jer je publika svjesna da tragičnog junaka prati neizbježna ruka sudbine, pa se i njihov odnos kroz cijelo djelo mijenja. Stoga treba napomenuti da je taj odnos privremen, jer unatoč intenzitetu on ne utječe izravno fizički na publiku, a traje koliko i samo čitanje ili izvedba tragedije – ima kraj. Primjerice, Hektor i Ahilej, kao i kralj Lear i Hamlet, moraju tragično skončati, jer im je takva sudbina već ranije prorečena, ali kako Earl ističe, publika od njihove smrti neće naučiti ništa novo, nego će „samo“ ponovno spoznati da je umiranje neizbježno, nakon čega njihova povezanost završava.¹⁵

---

¹² Earl, J. W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T: Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8 . Str. 48-49

¹³ Earl, J. W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T: Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8 . Str. 49

¹⁴ Earl, James W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T: Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8 . Str. 52

¹⁵ Earl, James W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T: Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8 . Str. 56

Spomenuti katarzični moment stoga ne leži u tragičnoj smrti na završetku djela, nego u konceptu krivnje koja ukazuje na moralnost i samokritičnost publike, pa se samim time i kompleksan odnos s tragičnim junakom kroz djelo preobražava od osjećaja straha, prema sažaljenju, na što ponovno upućuje Aristotel, ujedno predstavljajući osnove termina samilosti. Tako Martha Nussbaum, uvažena američka filozofkinja objašnjava: „Samilost je, smatra Aristotel, bol izazvana nesrećom ili patnjom druge osobe. Samilost počiva na tri uvjerenja: da je patnja ozbiljna, a ne trivijalna; da glavni uzrok patnje nije djelo osobe koja pati; te da samilosnik i sam ima mogućnost da mu se dogodi nešto slično.“¹⁶ Upravo se Nussbaum pretežito posvetila osjećaju samilosti, kojega izazivaju autsajderi grčkih tragedija zbog svoje prvenstveno nezaslužene krivnje i već predodređene kobne sudbine. Samilost tako ovisi o svijesti vlastite slabosti i ranjivosti publike, kojoj identifikacija s junakom dolazi kroz osjećaje zajedništva, jednakosti i suosjećanja. Upravo je suosjećanje usko povezano s pravednošću, odnosno s osjećajem da se junak nepravedno nalazi u nepovoljnoj, patničkoj poziciji – primjerice poput Prometeja, koji je zbog nesuglasica s bogovima osuđen na ostatak života u patnji. Tragedija stoga navodi gledatelja na prelazak granica, na poistovjećivanje s nekime tko posjeduje njemu slične karakteristike ili uvjete života, ali i s nekime tko zapravo u suštini ne može postati, primjerice Trojanac, Perzijanac, Afrikanac, osoba drugog spola, etniciteta ili nacionalnosti.¹⁷ Međutim, Martha Nussbaum ukazuje i na poneke kritike principa samilosti, podsjećajući kako su mu još antički stoici pronašli mane, jer „nelogično“ izjednačava vrijednost života svakog čovjeka, dok strah i suosjećajnost u ekstremima mogu probuditi i vrlo negativne nagone poput bijesa i osvetoljubivosti. No, naposljetku u kontekstu povezanosti publike s autsajderom, zaključuje da vježba samilosti u imaginarnom svijetu, primjerice u grčkoj tragediji, vodi k suosjećajnijem društvu u realnosti. Dakle: „Pravednost se ne iscrpljuje u samilosti, ali ona u sebi nosi snažnu, iako parcijalnu viziju pravedne raspodjele, te nesavršenim građanima nudi bitan most od vlastitih interesa k pravednom djelovanju.“¹⁸

---

¹⁶ Nussbaum, M. 2000. „Suosjećanje – temeljna socijalna emocija“ u Treći program Hrvatskog radija. Broj 57. Str. 216

¹⁷ Nussbaum, M. 2000. „Suosjećanje – temeljna socijalna emocija“ u Treći program Hrvatskog radija. Broj 57. Str. 220

¹⁸ Nussbaum, M. 2000. „Suosjećanje – temeljna socijalna emocija“ u Treći program Hrvatskog radija. Broj 57. Str. 225

3. Što je efekt autsajdera?

Na tragu teorija Jamesa W. Earla i Marthe Nussbaum može se definirati i efekt autsajdera, poznatiji kao *underdog effect*, taj relativno novi fenomen socijalne psihologije baziran na subjektivnom doživljaju i suosjećajnosti prema autsajderu u nepovoljnoj, inferiornoj poziciji. Treba istaknuti kako su posljednjih nekoliko desetljeća većinom bila zastupljena istraživanja o sklonosti publike prema dominantnijim pojedincima, sposobnima i pobjednicima, iz kojih su proizašli zaključci kako tuđi uspjeh može izazvati osjećaje ponosa i divljenja, kao i da se tuđi podvizi mogu percipirati kao osobni. Upravo stoga su američki psiholozi poput Roberta Cialdina i Kennetha D. Richardsons, dijagnostilirali fenomen „*basking in reflected glory*“, u slobodnom prijevodu „uživanje u odrazu (tuđe) slave“, koji označava pojedinčevo „preuzimanje“ tuđeg uspjeha kao vrijednost svog društvenog identiteta, iako ni po čemu nije pripomogao u ostvarenju istog.¹⁹ Taj fenomen je posebno zastupljen u sportu, gdje navijači velikih klubova pobjede doživljavaju poput svojih uspjeha, na relaciji „mi“ protiv „njih“.

Međutim, posljednjih godina, znanstvenicima u današnjem modernom društvu, postalo je zanimljivije proučavati autsajdere, odnosno njihov dalekosežniji utjecaj na publiku u kontekstu zadovoljenja pravde i jednakosti. Upravo stoga je uspostavljen fenomen efekta autsajdera, kojega je JongHan Kim s kolegama socijalnim psiholozima prvi puta detaljnije opisao kroz nekoliko eksperimenata u istraživanju - *Rooting for (and then abandoning) the Underdog* (2007). Ondje je objašnjeno: „Efekt autsajdera definiramo kao sklonost ljudi ka podržavanju ili navijanju za subjekt koji je percipiran u pokušaju obavljanja zahtjevnog zadatka i za kojeg se ne očekuje uspjeh protiv eksplicitno ili implicitno naprednijeg protivnika.“²⁰ Prema njima, kao što ukazuju i prethodna dva potpoglavlja, autsajderi su duboko utkani u kulturalne narative društva, jer se djeci odmalena ukazuje na inspirativne priče o pojedincima – ljudima, životinjama, pa čak i neživim objektima – koji uspješno svladavaju teške životne uvjete i nepravdu. Počevši od autsajdera iz bajki, odnosno *Ružnog pačeta* Hansa Christiana Andersena, pisca kojega je zbog seksualne orijentacije Hans Mayer percipirao egzistencijalnim autsajderom, preko *Pepeljuge* i *Kraljevića Žapca* braće Grimm, do Ezopovih basni poput *Kornjače* i *Zeca*, pa i animiranih junaka iz *Mačaka iz visokog društva* te superjunaka psa iz *Underdoga*.

---

¹⁹ Allison, Scott T.; Burnette, Jeni L. 2010. „Fairness and Preference for Underdogs and Top Dogs“ u *Social Decision Making: Social Dilemmas, Social Values, and Ethical Judgments*. Taylor and Francis Group. Str. 294

²⁰ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2551

Upravo putem tih, sada već tradicionalnih narativa djecu se podsvjesno uči suosjećanju i samilosti, prihvaćanju različitosti, kao i štetnostima oholog ponašanja te podcjenjivanja slabijih. Stoga, iako zvuči klišeizirano, očito je da se od efekta autsajdera uistinu ne može pobjeći - od kulturalnih narativa, preko manipulacija javnosti u kontekstu politike i ekonomije, pa sve do sporta, koji naposljetku i zahtijeva iznenađujuće izvedbe kako bi se održali neizvjesnost i gledanost.

3.1. Zašto publika želi autsajderovu pobjedu?

Razlog velike zastupljenosti efekta autsajdera, naročito u kontekstu sporta, leži upravo u želji, nadi i predviđanju, jer percipirati nekoga autsajderom može se samo prije početka natjecanja i povučenih poteza, čiji će daljnji razvoj najbolje pokazati autsajderovu uspješnost i „preimenovati“ ga u pobjednika ili gubitnika. Iz toga proizlazi i jednostavnost procesa potpore autsajdera, jer će njegov uspjeh donijeti veliku sreću i inspiraciju mnogima, dok njegov gubitak neće biti veliko i neočekivano razočaranje. Također, navijajući za autsajdera, publika, poput djece kroz bajke i basne, dobiva osjećaje pravde i jednakosti, iz kojih dolazi i snažan osjećaj nade da i oni sami mogu prevladati teške uvjete, ponekad trijumfirajući u životnim situacijama. Naposljetku, stručnjaci u istraživanjima socijalne psihologije nude nekoliko plauzibilnih rješenja za efekt autsajdera. Primjerice, ako je podrška autsajdera percipirana kao socijalno neobična pojava, pojedinac će kroz poistovjećivanje s inferiornima osjećati jedinstvenost, iako je dokazano kako će većina nepristranih u publici stati upravo uz autsajdere. Isto tako, promatranje autsajderova uspjeha je znatno dramatičnije i često potiče osobni angažman, jer nešto neočekivano gotovo uvijek zahtijeva i veću količinu pozornosti.²¹ Naposljetku: „Zbog naših osobnih iskustava u ulozi autsajdera i stalnim izloženostima kulturalnom narativu autsajdera, lako se identificiramo, simpatiziramo ili prepoznajemo u borbama autsajdera. Jednostavnije, baš zato što se suočavamo ili promatramo mnoštvo izazova autsajdera, možemo se poistovjetiti s naporima prevladavanja takvih izazova i s drugima koji se suočavaju sa sličnim preprekama.“²²

---

²¹ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2552

²² Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2552.

Dakle, poistovjećivanjem s autsajderom, gledatelj ne samo da „ispravlja nejednakosti u svijetu“, već sebe osobno motivira za suočavanje sa stalnim nepravednim situacijama u životu. To naglašava i David Messick, poznati američki psiholog, podsjećajući kako ljudi većinom na životne ishode drugih odgovaraju suosjećanjem i empatijom, pa poput posrednika registriraju njihov užitak ili patnju. Tako se referira i na čuvenog škotskog filozofa i ekonomista, Adama Smitha, koji u *Teoriji moralnih osjećaja* još davne 1759. ukazuje kako čak i najsebičniji ljudi i nasilnici ipak imaju neke principe humanosti u svojoj naravi, pa neminovno mogu osjećati zadovoljstvo zbog nečijeg uspjeha, isto kao i tugu nakon tuđe nesreće – na što ukazuje i duga povijest istraživanja socijalne psihologije na temu altruizma i empatije.²³ Messick stoga u svom istraživanju predlaže model dvaju procesa, kojima pokušava objasniti afektivne reakcije ljudi u raznim društvenim situacijama dok su u ulozi glumaca ili promatrača, čime izravno upućuje na efekt autsajdera kao takav. Prema prvom procesu, ukazuje se da će ljudi, prilično sebično, u ulozi glumaca preferirati natjecanja u kojima će osobno pobijediti ili ostvariti profit, dok će u ulozi promatrača, kao primjerice u sportu, inzistirati na izjednačenom dvoboju koji će im uz više zabave, donijeti i dojam pravedne borbe. Jednako tako, u slučaju natjecanja u kojemu se jedan sudionik percipira dominantnijim, pojedinac će odmah prema njemu izraziti nezadovoljstvo, pa tada iz samilosti dati potporu slabijem, autsajderu.²⁴

Naime, u kontekstu takvog zadovoljenja pravde, pojedinac podržavajući autsajdera ne želi samo njegov uspjeh, nego jednako snažno želi doživjeti pad i poraz favorita. Takav osjećaj je zapravo uvelike proturječan prvotnoj „humanoj“ želji za jednakim uvjetima, ali i on uvelike utječe na gledateljev odabir autsajderove strane. Stoga, potican zavisti i ogorčenjem, gledatelj može osjećati i zloban osjećaj sreće kada vidi patnju favorita – taj osjećaj je poznatiji i kao *Schadenfreude*, a još ga je sredinom prošlog stoljeća uveo austrijski psiholog Fritz Heider u istraživanju proturječnih reakcija ljudi na sudbinu drugih.²⁵ Heider objašnjava: „(...) ključna komponenta *Schadenfreudea* je zasluga. Drugim riječima, percepcija da je visoki status favorita nezaslužen, pridonosi osjećaju ogorčenja, a to ogorčenje navodi pojedinca na osjećanje *Schadenfreudea* kada nezasluženi favorit pretrpi pad ili iskusi nesreću.“²⁶

---

²³ Allison, Scott T.; Burnette, Jeni L. 2010. „Fairness and Preference for Underdogs and Top Dogs“ u *Social Decision Making: Social Dilemmas, Social Values, and Ethical Judgments*. Taylor and Francis Group. Str.292

²⁴ Messick, D. M. 1985. „Social interdependence and decision making“. u *Behavioral decision making*. New York: Plenum. Str. 88

²⁵ Heider, F. 1958. *The psychology of interpersonal relations*. New York: John Wiley & Sons.

²⁶ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2553

3.2. Istraživanja o dopadljivosti autsajdera

Upravo su brojna istraživanja socijalne psihologije potvrdila navedene činjenice o želji gledatelja za pobjedom autsajdera. Prije svega, delekosežan fenomen efekta autsajdera se možda najbolje dokazao u jednom netipičnom i jednostavnom, ali prilično izravnom istraživanju psihologa JongHan Kima i suradnika na šezdeset studenata sveučilišta u Richmondu, po uzoru na istraživanje Fritza Heidera i Marianne Simmel iz davne 1944. godine. Naime, u želji da dokažu kako dopadljivost autsajdera leži u centralnom dijelu ljudskog iskustva, kao osnovni dio percepcije društva, studente su u 3. Istraživanju podvrgnuli apstraktnoj seriji animiranih pokretnih geometrijskih oblika, koji su se, prelazeći prepreke, kretali lakše ili teže u odnosu na ostale. Krajnji rezultati cjelokupnog istraživanja su pokazali kako velika većina ispitanika suosjeća, pruža emocionalnu podršku, pa se čak i identificira s geometrijskim oblicima koji teže prelaze prepreke. Dakle, muka čak i neživog objekta probudila je u njima samilost, dok je snaga efekta autsajdera postala posebno naglašena u posljednjoj situaciji, gdje je „dominantni“ geometrijski oblik blokirao napredak slabijeg, iz čega je proizašla i toliko spominjana želja za zadovoljenjem pravde i jednakosti.²⁷

Na ovakvim pretpostavkama se bazira i istraživanje *The Appeal of Underdog* (2007) Josepha Vandella i suradnika sa Sveučilišta Florida, gdje je opisano kako autsajderi često imaju nizak (društveni) status, uz kojega se vežu brojne predrasude i negativni stereotipi, pa iz toga proizlazi i sumnja u njihov uspjeh – na što je upućivao i sam Hans Mayer uz pomoć svojih egzistencijalnih autsajdera. No, kada se govori o nepristranim gledateljima, Vandello i suradnici su podsjetili kako dojam zaslužnosti, unatoč društvenom statusu, ponajviše potiče efekt autsajdera, što je naposljetku dokazalo istraživanje na nekoliko stotina sudionika u kontekstu sporta i međunarodne politike.²⁸ Tako su prema prvom istraživanju, u okviru ljetnih Olimpijskih igara 2004. godine, ispitanicima ponuđene manje poznate države s različitim brojem osvojenih medalja, pa su u njihovim imaginarnim međusobnim dvoboju morali izabrati preferiranog pobjednika.

---

²⁷ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2564

²⁸ Vandello, J.A.; Goldschmied, N.P.; Richards, D.A.R. 2007. „The Appeal of the Underdog“ u *Personality and Social Psychology Bulletin*. 33/12: 1603-1616

Kao što se pretpostavljalo, većina ispitanika je dala potporu državama s manje osvojenih medalja, jer su zbog truda i zalaganja došle do sudjelovanja na Olimpijskim igrama, pa samim time zaslužuju i poneki trijumf. Koncept zasluge je također bio prisutan i u trećem istraživanju, gdje se morao iznijeti dojam o košarkaškoj utakmici dvaju rivala, od kojih je jedan tim bio znatno bogatiji i talentom potkovaniji, što su ispitanici odmah svjesno potvrdili, ali su svejedno odlučili dati potporu srčanijem timu koji je nadišao svoje realne sposobnosti, te „zaslužio“ pobjedu uloživši više truda.²⁹

Naposljetku, u obje skupine istraživanja, kao što je ranije navedeno, veliku ulogu je igrao i *Schadenfreude*, odnosno želja da izgubi favorit, kojemu su „nepravедno“ omogućeni bolji uvjeti i sredstva za rad, kako bi se ostvarila ravnoteža i pružio barem prvotni dojam izjednačenosti.

3.3. Ograničenja efekta autsajdera

„Autsajderi mogu osvojiti naša srca, ali u isto vrijeme, duboko u sebi mi možemo prepoznati da su autsajderi često inferiorni favoritima i zbog toga možda zaslužuju podređeni status. Kao rezultat, nećemo tipično predvidjeti da će naši voljeni autsajderi prevladati, pa ih možda nećemo podržati u sukobu s uspješnijim društvenim entitetima.“³⁰

Ova skeptična teza dolazi iz znanstvenog rada o podržavanju pa napuštanju autsajdera, u kojemu su JongHan Kim i suradnici uz definiciju efekta autsajdera odlučiti iznijeti i ograničenja tog fenomena. Iako je ondje naposljetku uspostavljen zaključak kako je podržavanje autsajdera sveprisutno u društvu i kako funkcionira po određenim kulturnim obrascima, u jednom dijelu su izravno prikazani i „sebični“ osobni interesi koji ponekad vode pojedince. Naime, dokazano je da će publika bez razmišljanja odlučiti podržati favorita ako može profitirati od njegove situacije ili ako mu izravno omogućava dobrobit kvalitetniju od autsajdera.

---

²⁹ Vandello, J.A.; Goldschmied, N.P.; Richards, D.A.R. 2007. „The Appeal of the Underdog“ u *Personality and Social Psychology Bulletin*. 33/12: 1603-1616

³⁰ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2558

Primjerice, prilikom kladjenja na sportska natjecanja, pojedinac će objektivno procijeniti cjelokupnu situaciju, te ukoliko zaključi da autsajder nema nikakve šanse za pobjedu, svoju potporu će subjektivno, ali i u financijskom pogledu, pružiti favoritu. Također, spomenuto istraživanje upućuje na česte slučajeve u kojima se cijela zajednica nekog manjeg mjesta bori protiv velikog trgovačkog lanca, čiji dolazak može ugroziti poslovanje malih lokalnih obrta. No, naposljetku zbog pristupačnosti i jeftinije cijene proizvoda većina ipak odlučuje kupovati u tom trgovačkom lancu, gdje imaju sve na jednom mjestu i gdje mogu bezbrižno zaboraviti autsajdere, kao i svoje prijašnje principe.³¹ Time se pokazuju kalkulirani osjećaji prema autsajderima, iz kojih proizlazi i svojevrsna isključivost tog „kratkotrajnog“ efekta. Kim i suradnici ističu kako: „Ovaj fenomen možemo nazvati „moralna kratkovidnost“, radije nego moralno licemjerje, jer ljudi koji se tako ponašaju, možda ne zastupaju relevantne moralne principe. Možda ih se drže, ali ih ne primjenjuju, vjerojatno zato što im nisu kognitivno dostupni kada su njihovi interesi u pitanju.“³²

Tako postoji bitna distinkcija između potpore autsajdera i stvarnog očekivanja njegova trijumfa, pa često dolazi do sukoba između „iracionalnih osjećaja“ i realnih očekivanja. Stoga efekt autsajdera zbilja jest, kao što i teze Jamesa W. Earla ukazuju, samo privremen i afektivan fenomen, jer traje primjerice koliko i izvedba tragedije, koliko i čitanje knjige, koliko i politički izbori, pa koliko i samo sportsko natjecanje. No, serije istraživanja socijalne psihologije ipak dokazuju kako je to sveprisutan društveni i kulturni fenomen, pa se po uzoru na Marthu Nussbaum može zaključiti da puka podatnost pojedinca za efekt autsajdera upućuje na perspektivu suosjećajnijeg i pravednijeg društva, koje možda ne prakticira uvijek određene moralne vrijednosti, ali barem posjeduje određenu dozu samilosti.

---

³¹ Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2557-2559

³² Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10: 2559

4. Kako autsajderi utječu na sport i sportska natjecanja?

„Čisti pogled“, kojega u sferi ukusa definira Pierre Bourdieu, ugledni francuski sociolog, u potpunosti je suprotan temeljnim pretpostavkama efekta autsajdera, jer kroz ravnodušnost od publike zahtijeva raskid s uobičajenim stavom prema svijetu, kao i raskid sa svakim društvenim, ljudskim, emocionalnim i strastvenim doživljajima, kako bi se umjetnost poimala što objektivnije, preferirajući formu iznad funkcije.³³ Efekt autsajdera je tako značajnije povezan s „barbarskim ukusom“ prosječnog gledatelja, koji pretpostavlja individualno sudjelovanje, poistovjećivanje i identifikaciju, očekujući neposrednu sreću ili nezadovoljstvo u eskapističkom ključu ovog specifičnog fenomena. Upravo su prosječni gledatelji, odnosno „običan puk“, kako ih naziva Pierre Bourdieu, najpodložniji efektu autsajdera u kontekstu umjetnosti, ali posebno i sporta. Naime, sport je bio i ostao zabava za mase, što mogu potvrditi pristrani navijači, ali naročito i nepristrani gledatelji, koji su u istraživanjima socijalne psihologije dokazali da nisu imuni na dopadljivost autsajdera.

No, autsajderi i njihovi uspjesi nemaju važnu ulogu samo iz perspektive gledatelja, nego uvelike utječu i na sama natjecanja, jer bez čestih iznenađenja sport bi postao predvidiv, favoriti bi uvijek bili na vrhu, a industrija sportskih kladionica ne bi imala nikakvog smisla. U povijesti sporta stoga su se najviše veličali upravo autsajderi, čiji su uspjesi znatno mijenjali formate natjecanja i pravila igre, dok su oni osobno mogli snažno utjecati na krucijalna politička i socijalna pitanja.

---

³³ Bourdieu, P. 2011. *Distinkcija: društvena kritika suđenja*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus. Str. 30-31

4.1. Preokret egzistencijalnih autsajdera u sportu

Stoga treba istaknuti natjecatelje koji su rođeni kao autsajderi, ali su ipak uspjeli prosperirati, upravo poput ranije spominjanih Mayerovih egzistencijalnih autsajdera. Govoreći u kontekstu najpopularnijeg sporta na svijetu, odnosno nogometa, uspješne natjecatelje koji su odrastali u siromašnim krajevima i oskudici, zbilja se može nazvati autsajderima, jer su trudom i požrtvovnosti napredovali, dosežući planetarnu slavu, kao i poštovanje stručnjaka. Oni su igrajući na ulici, trenirajući u katastrofalnim uvjetima i doslovno preživljavajući bez osnovnih potrepština, naposljetku ipak uspjeli postati nogometnim ikonama, unatoč svim izgledima i realnim mogućnostima.

Aleksandar Hemon, spisatelj i kolumnist, u svom eseju u časopisu *The Blizzard* (2013), ukazuje da su ovi siromašni autsajderi odgojeni na uličnom nogometu promijenili igru kao takvu. Neo – romantična nogometna estetika, kako ju Hemon naziva, svojom maštovitosti, nepredvidivosti i razigranosti poput one u uličnoj igri, učinila je nogomet bržim, zanimljivijim i atraktivnijim. Hemon objašnjava: „Takva umjetnička priroda žali zbog pseudoracionalne taktičke sheme, dok u potpunosti ovisi o inspiraciji, a spoznaje se samo u trenucima genijalnosti. Ulični umjetnik je prema definiciji autsajder i posebno se vrednuje ako igra za autsajderski klub. Ovaj „autsajderizam“ je nužno nostalgičan, kao način čežnje za nevinosti, a stoga je i ključan za nogomet.“³⁴

Autsajderi umjetnici su tako uvelike utjecali na igru i ukazali da ništa nije nemoguće, kada su bezbrižno igranje u siromašnim četvrtima zamijenili bogatim klubovima i najvećim stadionima svijeta. Tako su savršeno prikazali i efekt autsajdera, jer su promjenom klase i društvenog statusa svakom mladom sportašu dali nadu u ostvarenje snova. Također, izvrsni i bogati nogometaši poput Davida Beckhama, Zlatana Ibrahimovića, Didiera Drogbe, Lionela Messija, Cristiana Ronalda i mnogih drugih, svojim donacijama i danas pomažu siromašnim i elementarnim nepogodama pogođenim dijelovima svijeta, kao i mladim, perspektivnim nogometašima, koji često samo uz njihovu pomoć mogu napredovati u karijeri i doći do razine profesionalnog nogometa. Dakle, fenomen efekta autsajdera se u ovom slučaju dokazuje u „začaranom krugu“, u kojemu mladi naraštaji autsajdera u nepovoljnom položaju, nadu i inspiraciju pronalaze u uspješnim sportašima koji su već jednom prošli taj trnovit put.

---

³⁴ Hemon, A. 2013. „Notes on Street Footbal“ u *The Blizzard*. Izdanje br. 10. Str. 98

4.2. Fenomen malih autsajderskih nogometnih klubova

S druge strane, autsajderski klubovi koji raspolažu s manje sredstava, svoje uspjehe ponajviše duguju marljivim igračima, genijalnim trenerima i velikoj podršci vjernih navijača. Posljednja takva priča iz europskog nogometa dolazi iz Engleske, iz malenog grada Leicestera, čiji je istoimeni nogometni klub u sezoni 2015/16 osvojio englesku Premier ligu. Klub je to koji se još prethodne sezone borio za opstanak u prvoj ligi, kako bi već sljedeće godine iznenadio najveće, multimilijunske klubove i osvojio svoju prvu titulu prvaka u 132 godine dugoj povijesti. Iako su im kladionice davale podcjenjivački omjer 5000 naprema 1, Leicester City je sezonu od 38 utakmica izvrsno započeo i kada su svi stručnjaci počeli sumnjati, on je ustrajao te naposljetku zasjeo na tron. Cjelokupnu momčad Leicestera su sačinjavali igrači velikog potencijala, koji su unatoč tome gledani kao autsajderi i igrači niže klase u odnosu na ostale skupocjene momčadi Premier lige. Tako je i jedan od najzaslužnijih nogometaša za Leicesterov uspjeh bio upravo igrač koji je prije šest godina igrao u „dalekoj“ Petoj engleskoj diviziji, radio u tvornici karbonskih vlakana i nosio elektronsku narukvicu zbog uvjetne zatvorske kazne. Ime mu je Jamie Vardy, a njegov put do uspjeha predstavlja ogledni primjerak autsajdera koji prevladava teške životne trenutke i siromaštvo te sa 28 godina postaje najbolji strijelac kluba koji je osvojio jednu od najgledanijih nogometnih liga na svijetu. Stoga, Vardyjev recept za uspjeh karakterizira i zadivljujuću igru Leicestera, jer je trenirajući naporno i disciplinirano, igrajući srčano i inteligentno te razmišljajući taktički, došao do velikog trijumfa i postao vječna inspiracija mnogih nogometaša čija karijera u određenom trenutku ne djeluje obećavajuće.

Činjenica je da mnogi entuzijasti ne podržavaju smjer u kojemu se kreće moderni nogomet, govoreći u kontekstu komercijalizacije, jer je čak i spomenuti Leicester City morao biti privatiziran i prodan tajlandskom milijarderu, koji mu je naposljetku omogućio iznenađujuće osvajanje titule. Međutim, teško je nazvati autsajderom neki klub koji raspolaže desecima milijuna funti, ali Leicester City to zbilja jest, dok mu spomenuti milijuni samo pomažu u barem približnom dosezanju razine klubova s bogatom prošlošću i raskošnim sredstvima.

No, što kada se nogometni fanovi uistinu zasite pretjeranom komercijalizacijom, nerealnim milijunskim transferima i preplaćenim zvijezdama?! Takvu situaciju spominju Felix Lill i Javier Sauras u svom zanimljivom eseju o njemačkom niželigašu – nogometnom klubu Tasmania Berlin.³⁵ Naime, taj klub iz Šeste njemačke lige je prototip gubitnika i autsajdera, jer se smatra najgorim klubom u povijesti njemačke Bundeslige zbog sezone 1965/66 u kojoj su oborili sve neslavne rekorde i „trijumfirali bankrotom“. No, u dugoj povijesti gubitaka i preimenovanja, Tasmania Berlin nije izgubila vjerne navijače koji posebno cijene sliku autsajdera, podržavajući „iskusnije“ igrače koji su plaćeni kobasicama i pivom nakon utakmice. Lill i Sauras zaključuju: „Zasigurno, postoji stigma najgorih ikad. No, nije li to upravo ono što čini Tasmaniju različitom od svih ostalih klubova. Posebno u Berlinu, Tasmania 1973 Berlin može biti očiti izbor za nogometne zaljubljenike sa skeptičnim osjećajima prema današnjim razinama komercijalizacije.“³⁶

Upravo tim buntovništvom protiv velikih klubova, smatraju navijači ovog neuglednog kluba, njeguje se tradicionalna slika nogometa, daleko od glamura skupocjenih stadiona i precenjenih nogometaša uživa se u igri i druženju, u autsajderima i umjetnicima, u neslavnoj prošlosti i budućim uspjesima. No, to ne znači da navijači kluba iz šeste lige proživljavaju utakmice svog kluba sa slabijim intenzitetom od ostalih, dapače, klub im igra veliku ulogu u životu, pa im rijetke pobjede i brojni porazi snažno utječu na volju i raspoloženje, u okviru efekta autsajdera. Naime: „Postoji određena individualna emotivna povezanost s nogometnim klubovima. Navijači se osjećaju osobno pogođenima uspjehom i neuspjehom. Opisuju utjecaj na njihovo ukupno raspoloženje, kako ne žele izlaziti u društvo ili čak pričati s obitelji i prijateljima u slučaju poraza njihova kluba.“³⁷

Stoga, suprotno nepristranim promatračima iz istraživanja u prethodnom poglavlju, ovi nogometni navijači svjesno, beskompromisno i s veseljem odabiru podržavati autsajdere, pa im izravno pomažu i u mogućem nadvladavanju favorita. Srčano navijanje za autsajdera tako postaje dijelom njihova identiteta, a svakom pobjedom, za koju su i osobno zaslužni, sami sebi podižu samopouzdanje i dokazuju da sport istinski utječe na njihov život.

---

³⁵ Lill, F. I Sauras, J. 2015. „The Immortality of Awfulness“ u *The Blizzard*. Izdanje br. 19. Str. 42-49

³⁶ Lill, F. I Sauras, J. 2015. „The Immortality of Awfulness“ u *The Blizzard*. Izdanje br. 19. Str. 44

³⁷ Bridgewater, S. 2010. *Football Brands*. Hampshire. Palgrave Macmillan. Str. 31

4.3. Sportski autsajderi u kinematografiji

Filmska industrija je u svakodnevnoj potrazi za kvalitetnim scenarijima, inspirativnim pričama i živopisnim likovima koji će donijeti veću gledanost i ostaviti traga među kritičarima. Provjereni recept za to je upravo priča o autsajderu koji nadilazi strah, teške uvjete, socijalne i političke probleme, kao i nadmoćnije protivnike. Kao pionir filmova o autsajderima zasigurno se može smatrati osebujni Charlie Chaplin, koji je od samih početaka kinematografije većinom svojih duhovitih likova predstavljao siromašne skitnice, svojevrsne autsajdere. *Mališan* (1921), *Cirkus* (1928) i *Svjetla velegrada* (1931), to najbolje dokazuju, a upravo u njima nesretni skitnica, uz brojne nedaće, pronalazi prijateljstvo, ljubav i razlog za život. No, iako prisutni u gotovo svakom filmskom žanru, autsajderi su neizostavni segment većine filmova sportske tematike – bili oni fikcionalni ili bazirani na istinitim pričama. Naime, treba napomenuti da su sportski filmovi na samom početku Hollywooda bili biografski i dokumentarnog karaktera ili su samo prikazivali kratke snimke sportskih događaja. No: „Kada su zvučni, dugometražni igrani filmovi postali standardni proizvod holivudskih studija, voditelji i producenti iz tih studija su vidjeli sportske filmove kao „otrove za filmske blagajne“. Sportski filmovi nisu bili komercijalno isplativi, nisu omogućavali višestruke varijacije priče istog formata te nisu bili podložni sistemu „zvijezda“.³⁸

Producenti i scenaristi su ipak tijekom vremena naučili što bi mogli „prodati“ publici i koji prikaz sportskog sadržaja bi im bio najzanimljiviji. Tako su razvili scenarijske formule, poput podcijenjenog autsajdera, povratnika nakon poraza, odbijanja izazova te njegova prihvaćanja, odnosa trenera s igračima, fenomena brzorastuće zvijezde, odnosa sportaša sa ženama, te unutrašnje priče o ljudima koji profitiraju na sportu.³⁹ Ovi filmovi su bili o bijelim muškarcima iz područja boksa, američkog nogometa ili bejzbola, koji su promovirali kapitalističke društvene vrijednosti - bogatstvo, slavu i besmrtnost. Priča o autsajderu bila je najpodložnija ovim scenarijskim formulama te je gotovo svaki film klasičnog Hollywooda izravno prikazivao kako efekt autsajdera djeluje na gledatelja. Upravo zato su se u tim filmovima dodatno isključivali rasa, spol i klasa, kako bi što neutralnije doprijeli do tadašnje konzervativne publike. No, daljnjim razvojem kinematografije, kao i samog društva, sportski filmovi počinju u priču o autsajderu „prikrivati“ i bitne socijalne probleme.

---

³⁸ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. *All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History*. The University Press of Kentucky. Douglas Noverr- Predgovor

³⁹ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. *All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History*. The University Press of Kentucky. Douglas Noverr- Predgovor

Tako, možda i najpoznatiji sportski film – *Rocky* (1976), ne prikazuje samo uspon potpunog autsajdera, već naglašava i klasne razlike, odnosno teške uvjete treniranja s kojima se suočavaju siromašni sportaši na početku karijere. S druge strane, u kontekstu razlika među spolovima, naizgled tipični „ženski film“ *Njihova liga* (1992) gledatelju ne približava samo ljepotu ženskog bejzbola, nego sugerira i na mnogo veće probleme, poput podcjenjivanja žena u profesionalnom sportu, dekonstruirajući ujedno klasičnu ulogu žene kao bespomoćne kućanice. Naime: „Reprezentacija djevojaka i žena u sportskim filmovima u najboljem slučaju odražava toleranciju. Čak i u filmovima koji su primarno o ženskim sportašima, o natjecateljicama se rasuđuje u relaciji s muškarcima ili se preispituje njihova ženstvenost i seksualnost.“⁴⁰

S druge strane, moderni holivudski film sve češće fokus počinje stavljati na rasna pitanja – na što nije ostao imun ni sportski film. Međutim, i filmovi bazirani na stvarnim likovima i događajima postaju sve zastupljeniji, jer ostavljaju dojam vjerodostojnosti i potiču znatiželju kod sve zahtjevnije publike. Sjedinjujući ova dva elementa, priča o autsajderu postaje još efektivnija, kulminirajući u obliku filmova poput *42* (2013) i *Invictus* (2009). Stoga, ukazujući na rasne netrepeljivosti i ksenofobno društvo 40-ih i 50-ih godina prošlog stoljeća u SAD-u, film *42* u priču uvodi prvog tamnoputog igrača profesionalne američke bejzbol lige – Jackija Robinsona. Njegova važna uloga u filmu, ali i u društvenoj zbilji, označava početak značajnijeg prihvaćanja crne rase, te njezine integracije u američko društvo i sport. Robinson je ondje u ulozi autsajdera zbog boje svoje kože, pa se na terenu bori za ravnopravnost u sportu, dok ljudskim kvalitetama pomaže u izgradnji tolerantnijeg društva bez segregacije. Jednako tako, *Invictus* ukazuje na rasne i klasne probleme u Južnoafričkoj Republici nakon oslobođenja Nelsona Mandele 1990. godine. Taj film uz pomoć ragbija i važne povijesne ličnosti daje rješenje rasnog i klasnog pitanja nacionalnim jedinstvom, odnosno pobjedom autsajderske reprezentacije na Svjetskom prvenstvu 1995. Naposljetku, ovom pobjedom je stvorena „nova“ Južnoafrička Republika, produbljen je odnos udaljenih članova zajednice, a samim time su postavljeni i temelji za stvaranje koherentne nacije bez ksenofobije.

Dakle, mnogi sportski filmovi nastoje hipostazirati efekt autsajdera, koji u ovom slučaju nema samo moć pružanja inspiracije i poboljšanja raspoloženja publike, nego ujedno ukazuje i na mogućnost promjene svijesti cijelih nacija putem sporta, koji briše velike klasne razlike, te predstavlja probleme položaja žena u strogo patrijarhalnom društvu.

---

⁴⁰ Briley. R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. *All-Stars and Movie Stars- Sport in Film and History*. Esej: Daniels D.B. *You Throw Like a Girl*. The University Press of Kentucky. Str. 120

5. Zaključak

Shodno rezultatima istraživanja socijalne psihologije, sa sigurnošću se može zaključiti kako su autsajderi, pa samim time i dalekosežni utjecaji fenomena efekta autsajdera, duboko utkani u kulturne obrasce modernog društva.

Unatoč tome što Hans Mayer skeptično zaključuje da se emancipacija njegovih egzistencijalnih autsajdera neće nikada do kraja provesti, jer se odbacuje personalizacija da bi se priznali kolektiviteti⁴¹, „ljudskost prosječnih“ ipak prevladava u današnjem društvu, pa i njegove arhetipske autsajderice nakon građanskog prosvjetiteljstva, bez skandala dobivaju status snažnih žena - kojega i zaslužuju. Na to upućuju i teorije Jamesa W. Earla i Marthe Nussbaum, koje svojim pretpostavkama postavljaju svojevrstne temelje efekta autsajdera. Naime, pozivajući se većinom na čuvenog, nadvremenog Aristotela, oni raspravljaju o suosjećanju i samilosti, osjećajima koje pokreće katarzični moment grčkih tragedija i moguća identifikacija sa nesretnim junacima. Kako ističe Nussbaum, sama želja za ravnopravnošću i jednakošću, čak i ako se pojedinac najčešće ne vodi određenim moralnim vrijednostima, mogu dovesti do potencijalno pravednijeg društva, pa samim time i do prihvatanja različitih, „prokletih“ autsajdera.

Upravo na to upućuju kulturalni narativi, koji u književnosti, mitologiji, religiji i kinematografiji djecu odmalena uče samilosti. Takav, utjecaj *a posteriori* ostaje duboko upisan u osobnosti i psihi pojedinca – što je i dokazano istraživanjima i eksperimentima socijalne psihologije. JongHan Kim i Joseph Vandellosa suradnicima, tako u kontekstu sporta zaključuju kako je dojam zasluženosti najčešći pokretač efekta autsajdera, dok ga prati i identifikacija, odnosno poistovjećivanje s mukama autsajdera, koje publika povezuje s nepravednim situacijama u svom privatnom životu. Iako postoje i brojna ograničenja efekta autsajdera, jer on prije svega nije trajan fenomen i ovisi o osobnim interesima pojedinca, opet se u zaključku može doći do činjenice da sama podatnost društva tom fenomenu ukazuje na barem podsvjesnu čežnju za ravnopravnošću.

---

⁴¹ Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske. Str. 364

Nakon svega navedenog, može se zaključiti da je efekt autsajdera zbilja sveprisutan i neizbježan, naročito u sferi sporta. Sportski autsajderi, odnosno njihovi uspjesi, tako formiraju sliku društva – povezuju ga, inspiriraju, bude nadu i ukazuju na probleme. Tako: „Sport utjelovljuje sliku aktualnog vremena: prenatrpan slijed događanja, neprekidna bujica informacija. To nije više samo određeno vrijeme u okviru naše svakodnevice, ni zasebna aktivnost, već vjerni odraz ove svakodnevice: svaki rezultat stvara novu informaciju, svaki sportski susret, svaki čin nekog šampiona predstavlja događaj.⁴²

Upravo zato ovaj fenomen ima toliki utjecaj, jer prikazuje da ipak ne postoje bezizlazne situacije te da pravdu i jednakost nije nemoguće ostvariti. Naime, poistovjećivanjem s autsajderom gledatelj ujedno može izražavati želju za padom favorita, za uspjehom podcijenjenih, kao i bunt protiv komercijalizacije te nejednakih uvjeta rada. Naposljetku, čak i sportski filmovi hipostazirajući efekt autsajdera igraju važnu ulogu za boljitak cjelokupnog društva, jer ukazuju na nepravdu, ksenofobiju i podcijenjivanje, ujedno se zalažući za rasnu, klasnu i spolnu jednakost. Efekt autsajdera stoga ima mnoge pozitivne konotacije, pa iako je „namijenjen“ pretežno prosječnom promatraču, ne ograničava se na pristrane i nepristrane, na subjektivne navijače i objektivne stručnjake, nego dalekosežnim utjecajima ukazuje na potencijalno osvještenije društvo, na čijem vrhuncu možda više neće biti ni potrebna distinkcija između autsajdera i favorita.

---

⁴² Vigarello, G. 2000. „Vrijeme sporta“ u *Zarez*. 2/39. Str. 28

6. Literatura

1. Allison, Scott T.; Burnette, Jeni L. 2010. „Fairness and Preference for Underdogs and Top Dogs“ u *Social Decision Making: Social Dilemmas, Social Values, and Ethical Judgments*. Taylor and Francis Group
2. Bourdieu, P. 2011. *Distinkcija: društvena kritika suđenja*. Zagreb. Izdanja Antibarbarus
3. Bridgewater, S. 2010. *Football Brands*. Hampshire. Palgrave Macmillan
4. Briley, R., Schoenecke M.K., Carmichael D.A. 2008. *All- Stars and Movie Stars- Sport in Film and History*. The University Press of Kentucky
5. Earl, J. W. 1997. „Identifikacija i katarza“ u *T & T : Theater & Theorie : = teatar & teorija : = theater & theory*. Broj 7/8
6. Fuller, M. 2014. *The First Appearance of "Underdog" in a Legal Opinion*.
7. Heider, F. 1958. *The psychology of interpersonal relations*. New York: John Wiley & Sons
8. Hemon, A. 2013. „Notes on Street Football“ u *The Blizzard*. Izdanje br. 10.
9. Kim, J.; Allison, S.T.; Eylon, D.; Goethals, G.R.; Markus, M.J.; Hindle, S.M.; McGuire, H.A. 2008. „Rooting for (and Then Abandoning) the Underdog“ u *Journal of Applied Social Psychology*. 38/10
10. Lill, F. I Sauras, J. 2015. „The Immortality of Awfulness“ u *The Blizzard*. Izdanje br. 19
11. Mayer, H. 1981. *Hans Mayer: Autsajderi*. Zagreb. Grafički zavod Hrvatske
12. Messick, D. M. 1985. „Social interdependence and decision making“. u *Behavioral decision making*. New York: Plenum
13. Nussbaum, M. 2000. „Suosjećanje – temeljna socijalna emocija“ u *Treći program Hrvatskog radija*. Broj 57
14. Vandello, J.A.; Goldschmied, N.P.; Richards, D.A.R. 2007. „The Appeal of the Underdog“ u *Personality and Social Psychology Bulletin*. 33/12
15. Vigarello, G. 2000. „Vrijeme sporta“ u *Zarez*. 2/39